

SOCIALINĖ-KOGNITYVINĖ POLITINIO LYDERIO VEIKLOS ANALIZĖ

GINTAUTAS VALICKAS

Pranešime analizuojami ryšiai tarp socialinės informacijos perdirbimo ir politinio lyderio elgsenos. Remiantis K. A. Dodge'o socialinės informacijos perdirbimo modeliu, aprašoma, kaip įvairūs informacijos perdirbimo defektai gali sąlygoti narcisistinio politinio lyderio veiklos bei priimamų sprendimų ypatumus.

Žmonių politinė elgsena yra labai skirtinga. Šie skirtumai reiškiasi priklausomybe įvairioms partijoms, žavėjimusi skirtingais politiniais lyderiais, tam tikrų idėjų pripažinimu bei propagavimu. Vienas iš pagrindinių šios įvairovės šaltinių - asmenybės savybės, kurios yra sudėtingas vidinių ir išorinių faktorių sąveikos produktas. Šiame kontekste natūraliai kyla klausimas, kokios pagrindinės asmenybės savybės sąlygoja politinio lyderio elgsenos ypatumus? Tyrinėjant politinio lyderio asmenybę, dažniausiai analizuojami pagrindiniai jo veiklos motyvai¹, kognityvinis stilius², tarpasmeninės sąveikos (lyderiavimo) stilius³, savęs vertinimo ypatumai⁴ ir pan.

Iš visų minėtų politinio lyderio asmenybės ypatumų pabandykime smulkiau panagrinėti kognityvinį stilių, atspindintį tai, kaip žmogus suvokia įvykius, į kokias detales ar aspektus jis koncentruoja dėmesį, kaip apdoroja gautą informaciją ir pan. Mano manymu, ryšį tarp so-

cialinės informacijos perdirbimo ir politinio lyderio elgesio ypatumų gali puikiai paaiškinti K. A. Dodge'o socialinės informacijos perdirbimo modelis. Pagal šį modelį asmenybės reakcija į įvairius konkrečioje socialinėje situacijoje gaunamus stimulus pasireiškia kaip informacijos perdirbimo proceso funkcija⁵. Sumanus meistriškas informacijos perdirbimas sukelia socialiai kompetentingą elgesį, o įvairūs informacijos perdirbimo trūkumai gali sąlygoti klaidingų politinių sprendimų priėmimą, konfliktinių situacijų eskalavimą ir pan. Informacijos perdirbimo procesas suprantamas kaip tam tikrų nuoseklių žingsnių (stadijų) seka, galinti funkcionuoti ir sąmoningame, ir nesąmoningame lygyje. Šiame procese išskiriami penki informacijos perdirbimo žingsniai: informacijos kodavimas, jos mintinė reprezentacija, galimų reakcijų generavimas, reakcijų (sprendimų) įvertinimas ir jų įgyvendinimas⁶.

Prieš pradedant nagrinėti, kokie informacijos perdirbimo defektai kiekviename žingsnyje gali sąlygoti nepageidautiną politinio lyderio elgesį, reikia pabrėžti, jog pagal socialinę kognityvinę požiūrį, informacijos perdirbimas yra grindžiamas kognityviniais elgesio scenarijais arba žinių schemomis⁷. Kognityvinius elgesio scenarijus arba žinių schemas galima apibūdinti kaip tam tikras elgesio programas, kurios yra saugomos žmogaus atmintyje ir naudojamos kaip elgesio bei socialinių problemų sprendimo vadovai. Kognityviniai scenarijai padeda suprasti aplinkos įvykius, nurodo, kaip žmogus turėtų į juos reaguoti, o taip pat leidžia prognozuoti galimas elgesio pasekmes. Kaip liudija psichologinių tyrimų rezultatai, žmonės dažniausiai naudoja kognityvinius scenarijus esant laiko deficitui, kai jie turi pateikti savo sprendimus viešam vertinimui ir pan⁸. Tai - būdingos politinio lyderio veiklos sąlygos. Galima manyti, jog kognityviniai elgesio scenarijai yra išmokstami pradinio asmenybės vystymosi stadijų metu, o šis išmokymas yra skatinamas tiesioginių arba pavaduojančių pastiprinimų. Kuo labiau pastiprinamos vienos ar kitos reakcijos, tuo labiau tikėtina, kad kognityviniai scenarijai, sukėlę tokias reakcijas, bus įsimenami bei panaudojami ateityje⁹. Be to, pastiprinimo efektas gali generalizuotis į keletą scenarijų, kurių pagrindu gali būti suformuotas abstraktesnis, labiau apibendrintas atitinkamo elgesio scenarijus.

Nagrinėdami socialinės informacijos perdirbimo žingsnius bei galimas deformacijas, mes remsimės narcisistinio politinio lyderio ypatumais. Tokį mūsų pasirinkimą lėmė tai, kad tarp politinių

lyderių dažnai galima sutikti asmenis su aukštu narcisizmo laipsniu. Kaip pažymi E. Frommas, narcisizmas ypač būdingas tiems politikams, kurie pasiekė valdžią dėl savo populiarumo masėse¹⁰. O tokie atvejai, kai politikai per trumpą laiką įgyja didelį populiarumą, dažnai būdingi "dainuojančios revoliucijos" situacijai. Ir jeigu toks politinis lyderis jau šeimoje priprato prie liaupsinimo, žavėjimosi, nekritiško jo asmenybės vertinimo, politinė veikla jam tampa nepaprastai dėkinga, siekiant dar labiau sustiprinti savo savimeilę.

Informacijos kodavimas. Kaip jau buvo minėta, pirmasis žingsnis informacijos perdirbimo procese - tai svarbios socialinės informacijos arba jos aspektų kodavimas bei atitinkamos informacijos išsaugojimas. Šiame etape svarbiausią vaidmenį atlieka tokie psichiniai procesai - dėmesys, suvokimas ir atmintis. Socialinės sąveikos situacijose mus vienu metu veikia daugybė socialinių stimulų. Norėdami efektyviai reaguoti, mes turime selektyviai atrinkti vienus stimulus ir nepastebėti kitų. Dėl to vienas žmogus gali užkoduoti relevantiškus stimulus (pvz., pašnekovo perteikiamą informaciją), o kitas - irrelevantiškus esamai situacijai stimulus (pvz., pašnekovo informacijos perteikimo būdą). Taigi, šiame etape yra nepaprastai svarbu, kad žmogus galėtų pastebėti ir suvokti kuo daugiau reikšmingų stimulų ir kad jo dėmesys nebūtų tendencingas. Tuo tarpu galima pasakyti, jog narcisistinis politinis lyderis šiuo požiūriu turi rimtų problemų. Kadangi narcisistas iš tikrųjų domisi tik savąja persona, tai visas kognityvinis narcisistinės asmenybės pasaulio suvokimas įgauna atitinkamą kryptingumą: jis suvokia ir užkoduoja tik tą informaciją, kuri yra reikšminga jo savimeilei, susijusi su jo atliekamo vaidmens pabrėžimu, priimamų sprendimų reikšmingumu ir pan., o jo įsitikinimų neatitinkanti informacija arba konstruktyvi jo idėjų kritika yra ignoruojama¹¹. Dėl tokio suvokimo tendencingumo gali atsirasti ne tik reikšmingos informacijos praleidimo klaidos, bet kartais narcisistinis politinis lyderis gali suvokti tokią informaciją, kuri realiai pateikta nebuvo, tačiau kuri gali vienaip ar kitaip sustiprinti jo savimeilę (įterpimo klaidos). Kartu reikia pasakyti, jog narcisistinei asmenybei yra būdingas tendencingas jautrumas nepritarimui, ignoravimui, kritikai ir pan.¹². Selektivus dėmesingumas minėtiems stimulams padidina tikimybę, kad narcisistinė asmenybė interpretuos kritiką ir nepritarimą kaip priešiškuo apraiškas ir atsakys į tai pykčiu, kerštu ar agresyviomis reakcijomis. Galiausiai, trokšdamas savosios personos garbinimo, narcisistinis lyderis gali apsupti save tokiais žmonėmis, kurie nekritiškai pri-

taria jo planams, idėjoms, vertinimams bei apsaugo jį nuo nepageidauamos informacijos. Tokiu būdu, apsupęs save pataikūnais, narcisistinis politinis lyderis gali prarasti ryšį su politine realybe, kadangi pataikūnai sako savo lyderiui tai, kuo jis tiki ir ką jis nori išgirsti. Taigi, šiuo atveju pasireiškia kraštutinė selektyvi informacijos atranka, susikuriant sau palankią socialinę aplinką (vadinasi, politinio lyderio komandos formavimas be kitų atlieka ir grynai psichologines funkcijas).

Informacijos mintinė reprezentacija. Kai svarbi informacija arba stimulai yra užkoduoti, prasideda antrasis informacijos perdavimo žingsnis - stimulų mintinė reprezentacija. Aišku, kad žmogus atmintyje išsaugo užkoduotos informacijos interpretaciją, o ne jos ikoninius pėdsakus pačius savaime. Pvz., politinis lyderis, kuris nebuvo pakviestas į kokį nors renginį, gali interpretuoti ir išiminti šį įvykį kaip neapdairų apsirikimą arba kaip tyčinį jo ignoravimo faktą.

Užkoduotos informacijos interpretacija apima daugelį įvairių aspektų - elgesio priežasčių atribucijas, kitų žmonių ketinimų ir argumentų supratimą, ateities įvykių prognozes ir pan. Kai suvokiama informacija yra interpretuojama neadekvačiai, gali pasireikšti ir neadekvačios reakcijos (jų tikimybė ypač padidėja tuomet, kai kitų žmonių ketinimai ar elgesio priežastys interpretuojami konfliktinėse, dviprasmiškose situacijose, esant laiko deficitui ir t.t.). Pvz., dėl savo padidėjusio jautrumo kritikai, nepritarimui ar ignoravimui narcisistinis politinis lyderis konfliktinėse, konkurencinėse sąlygose dažniausiai priskiria kitiems žmonėms priešiškus ketinimus, net jeigu jie iš tikrųjų yra geranoriški (pasireiškia tendencingos priešiškumo atribucijos). Priešiškų ketinimų priskyrimas kitiems žmonėms savo ruožtu išprovokuoja realias atsakomąsias atmetimo, kritikos, revanšo ar agresyvias reakcijas. Pvz., narcisistinis politinis lyderis gali be jokių skrupulų išmesti iš savo komandos buvusį šalininką, kuris išdrįso pakritikuoti jį ar išreikšti savo nuomonę, prieštaraujančią lyderio įsitikinimams. Tuo atveju, kai narcisistinis lyderis yra įžeidžiamas, kai viešai pažeminama jo savimeilė, atsiranda stiprus keršto ar revanšo poreikis, kuris gali pasireikšti net tarptautiniuose santykiuose ir sukelti rimtas krizes¹³.

Suprantama, jeigu kitų žmonių ketinimų ir veiksmų interpretacija yra neteisinga, atsakomoji kritika ar agresija bus netinkama,

tačiau pati narcisistinė asmenybė to nesupras, kadangi savo elgesį ji suvokia kaip pateisinamą reakciją į jos savimeilės ir savojo *Aš* reikšmingumo sumenkinimą. Be to, galima manyti, jog minėtos tendencingos kitų žmonių veiksmų ar ketinimų atribucijos yra tiesiogiai susijusios su narcisistinio politinio lyderio konkurentų bei priešų samprata. Kadangi narcisistinė asmenybė nesugeba adekvačiai suprasti kitokių požiūrių ar interesų, skirtingo perspektyvų vertinimo ir pan., tai visi žmonės, kurie jai nepitaria, sąmoningai ar nesąmoningai yra vertinami kaip varžovai ar net priešai. Be to, kadangi narcisistinis lyderis pernelyg pervertina savo sugebėjimus, išvalgumą, priimamų sprendimų teisingumą, tai neįsisąmoninto nekompetentingumo, netikrumo jausmų eksternalizacija skatina poreikį turėti priešų, pabrėžti konkurentų trūkumus, nuvertinti jų sugebėjimus ar galimybes¹⁴. Psichologine prasme poreikis turėti priešų atlieka gynybinę funkciją, nes tuomet visas savo klaidas ar neseckmes galima paaiškinti kenksminga "priešų" veikla. Kita vertus, "priešo" įvaizdžio sukūrimas padeda sutelkti savąją grupę, paaiškinti "kietos rankos" būtinybę, reikalauti pasiaukojančio atsidavimo savo narcisistiniams siekiams ir pan. Nepasitikėjimas kitaip galvojančiais, tendencingos priešiško atribucijos taip pat gali nulemti narcisistinio lyderio nepasitikėjimą bešališkais ekspertais, nes tokiu atveju reikėtų pripažinti, kad jie žino kažką geriau. Dėl to narcisistinis lyderis gali viską stengtis daryti pats arba smulkmeniškai tikrinti ekspertų darbą.

Galimų reakcijų generavimas. Trečiajame informacijos perdirbimo žingsnyje žmogus generuoja vieną ar daugiau galimų reakcijų į savo suvoktą bei atitinkamai interpretuotą informaciją. Pvz., politinis lyderis, kuris interpretuoja oponentų kritiką kaip jo asmeninio indėlio ir asmenybės sumenkinimą, gali reaguoti labai įvairiai - įrodinėti kritikos absurdiškumą, priskirti kaltę pačiam oponentui, kritikuoti oponento veiksmus, ieškoti oponentus kompromituojančios medžiagos ir pan. Šiame informacijos perdirbimo etape labai svarbu, kiek galimų reakcijų generuojama, kokios reakcijos (socialiai kompetentiškos ar netinkamos) yra generuojamos pirmiausia, kokia šių galimų reakcijų hierarchija. Jeigu kokioje nors situacijoje generuojamos tik kelios socialiai kompetentiškos reakcijos ir daug netinkamų reakcijų, tai labai padidėja nekonstruktyvus elgesio pasireiškimo tikimybė.

Kalbant apie narcisistinio lyderio potencialių reakcijų generavimą, galima pasakyti, kad jo dominuojantys asmenybės bruožai są-

lygoja atitinkamą generuojamų reakcijų kryptingumą: kadangi narcisistas visas problemas sieja su savuoju Aš, tai ir visos generuojamos reakcijos vienaip ar kitaip yra susijusios su savimeilės apsaugojimu arba padidiniu. Todėl, susidarius konfliktiškai ar grėsmingai situacijai, narcisistinis lyderis galvoja ne tik apie tai, kokių būdu galima būtų išspręsti iškilusią problemą, bet kaip susidariusią situaciją galima panaudoti, siekiant apsaugoti ar padidinti savo reputaciją¹⁵. Aišku, panašios mintys gali būti neįsisąmonintos ar jos gali būti grindžiamos religiniais principais, nacionalinio saugumo interesais, vyraujančia "teisinga" ideologija ir pan. Kitaip tariant, kognityvinio perstruktūravimo dėka savanaudiškiems ketinimams yra suteikiamas moralių ir dorų ketinimų statusas. Įgijusi didelį populiarumą, narcisistinė asmenybė gali pradėti sieti savo asmeninius interesus su visos tautos arba šalies interesais. Pvz., narcisistinis lyderis gali būti nuoširdžiai įsitikinęs, kad nacionaliniai interesai ir nacionalinis saugumas yra tiesiogiai susiję su jo išrinkimu arba perrinkimu naujai kadencijai (todėl, patyrus nesėkmę, gali būti nuvertinami visi rinkėjai - "tauta dar nėra pakankamai subrendusi", "jie dar nėra verti tikrosios laisvės" ir t.t.). Kraštutiniu narcisizmo pasireiškimo atveju politinis lyderis gali tiesiogiai sutapatinti save su šalimi (pvz., prisiminkime plačiai nuskambėjusį šūkį: "Saddamas Husseinas yra Irakas, o Irakas yra Saddamas Husseinas"). Žinoma, narcisizmas ne visuomet pasireiškia tokiu kraštutiniu laipsniu arba to padaryti neleidžia susiklosčiusios aplinkybės.

Reakcijų įvertinimas. Pasirinktos potencialios reakcijos nebūtinai realizuojamos (kai kurios iš jų gali būti atmetamos ar laikinai nuslopinamos, kadangi neatitinka konkrečios situacijos ar vidinių standartų keliamų reikalavimų). Žmogus turi įvertinti, kuri iš visų potencialių reakcijų yra optimali, t.y. jis turi nustatyti kiekvienos reakcijos efektyvumą bei jos pasekmes. Reakcijų įvertinimo kriterijai, kurie įtakoja sprendimo priėmimą, dažniausiai yra susiję su reakcijų socialiniu pageidaujamumu, galimų pasekmių lūkesčiais (materialine nauda, aplinkinų pritarimu arba sankcijomis, prestižu, teigiamomis ar neigiamomis savireakcijomis), taip pat sprendimu apie Aš-efektyvumą, t.y. apie savo galimybes atlikti vieną ar kitą veiksmą¹⁶. Aišku, ne visos generuojamos reakcijos išsamiai ir visapusiškai vertinamos, be to, pasirinktos reakcijos gali būti vertinamos neadekvačiai. Narcisistinio politinio lyderio netikslų ar neteisingą potencialių reakcijų įvertinimą pirmiausiai nulemia jo bega-

linis troškimas išsaugoti arba sustiprinti savo reputaciją, prestižą, savimeilę ir pan. Jei tokiam lyderiui nepavyksta susilaukti aplinkinių dėmesio ir įgyti populiarumo įprastais, socialiai toleruojamais būdais, jis gali pasirinkti labai neįprastas ar net kraštutines reakcijų formas. Pvz., narcisistinė asmenybė, nesugebėjusi įtikinti arba nurungti savo politinių oponentų, išspręsti kokios nors problemos, gali pradėti badauti ar net grasinti susideginti. Tokiu savo elgesiu narcisistinė asmenybė gali deklaruoti "šventą" pareigą tėvynei, pasiryžimą dėl siektinų tikslų paaukoti net savo gyvybę, savo begalinį dorumą ar atsidavimą šaliai, tačiau tikrieji šio elgesio motyvai - populiarumo, garbės, prestižo ir tuo pačiu psichinės pusiausvyros siekimas.

Narcisistinio politinio lyderio reakcijų vertinimo ypatumai gali turėti didelį poveikį jo elgesiui ir sprendimų priėmimui, ypač kritinėse situacijose. Kaip jau buvo minėta, priimdamas sprendimus, narcisistinis lyderis gali sutapatinti savus interesus su visos šalies interesais ir iš tikrųjų spręsti ne šalies, bet savo asmenines problemas.

Galutinis informacijos perdirbimo žingsnis, o tiksliau - informacijos perdirbimo pasekmė - tai pasirinktos reakcijos transformacija į realų elgesį. Šis žingsnis reikalauja atitinkamų verbaliųjų ir motorinių įgūdžių. Be to, šiame etape gali būti labai svarbus realių pasekmių arba grįžtamojo ryšio įvertinimas.

Suprantama, kuo daugiau netikslumų bei iškraipymų pasireiškia kiekviename informacijos perdirbimo žingsnyje, tuo didesnė tikimybė, kad politinis lyderis priims ir realizuos nekonstruktyvius sprendimus.

Apibendrinant galima pasakyti, jog pateiktas socialinės informacijos perdirbimo modelis gali paaiškinti individualius politinių lyderių skirtumus (kurie pasireiškia suvokiant, apdorojant informaciją bei priimant realius sprendimus), leidžia suprasti, kodėl politikas daro vienas ar kitas išvadas, kokius argumentus jis labiausiai pripažįsta, kaip jis gali elgtis, susidūręs su oponentų kritika, taip pat įgalina parengti politinio lyderio veiklos optimizavimo programas (pvz., užtikrinant konstruktyvių sprendimų priėmimą).

NUORODOS

¹ Simonton D.K. *Personality and Politics* // Handbook of Personality: Theory and Research. - New York. - 1990. - P. 670-692.

² Immelman A. *The Assessment of Political Personality: A Psychodiagnostically Relevant Conceptualization and Methodology* // Political Psychology. - 1993. - Vol. 14.

- P. 725-741; Larson D. W. *The Role of Belief Systems and Schemas in Foreign Policy Decision Making* // Political Psychology. - 1994. - Vol. 15 - P. 17-33.

³ Hermann M. G., Preston T. *Presidents, Advisers and Foreign Policy: The Effect of Leadership Style on Executive Arrangements* // Political Psychology. - 1994. - Vol. 15. - P. 75-96.

⁴ Bryder T. *Patterns for Future Research on Self-Esteem and Human Dignity in Mass Society* // Political Psychology. - 1994. - Vol. 15. - P. 401-414.

⁵ Dodge K. A. *Social-Cognitive Mechanisms in the Development of Conduct Disorder and Depression* // Annual Review of Psychology. - 1993. - Vol. 44. - P. 559-584.; Dodge K. A. Pettit G. S., McClaskey C.L., Brown M. M. *Social Competence in Children* // Monographs of the Society for Research in Child Development. - 1986. - Vol. 51. - P. 1-85.

⁶ Ibid.

⁷ Baldwin M. W. *Relational Schemas and the Processing of Social Information* // Psychological Bulletin. - 1992. - Vol. 112. - P. 461-484.; Huesmann L. R. *An Information Processing Model for the Development of Aggression* // Aggressive Behavior. - 1988. - Vol. 14. - P. 13-24; Schneider D.J. *Social Cognition* // Annual Review of Psychology. - 1991. - Vol. 42. - P. 527-561.

⁸ Larson D. W. Op. cit. - P. 17-33.

⁹ Huesmann L. R. Op. cit. - P. 13-24.

¹⁰ Fromm E. *Anatomija čelovečeskoj destruktivnosti*. - Moskva. - 1994.

¹¹ Post J.M. *Current Concepts of Narcissistic Personality: Implications for Political Psychology* // Political Psychology. - 1993. - Vol. 14. - P. 99 -121.; Fromm E. *Anatomija čelovečeskoj destruktivnosti*.

¹² Ibid.

¹³ Post J.M. Op. cit.; Fromm E. Op. cit.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Bandura A. *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. - New Jersey. - 1986.; Dodge K.A. Op. cit. - P. 559 - 584.